

Kielemme käytäntö.

Eräitä tyyliopin termejä.

Tyyliopin sanastoa ei meillä ole paljoakaan kehitelty sen jälkeen, kun B. F. Godenhjelm ensi kerran järjestelmällisesti esitteli tyyliopin alkeita runousopissaan (Lyhyt runous-oppi jatko-opistoja varten, ensimmäinen painos ilmestynyt 1891). Siinä on jo sellaisia suomenkielisiä tyyliopillisten kategoriain nimityksiä, joita on myöhemminkin käytetty, joskin enimmäkseen vakiintumattomina ja useimmiten vain vierasperäisten nimitysten selityksinä. Godenhjelmilla esiintyvät ehkä ensi kerran sanat *kuvalause* ja *lausemuoto* vastaa massa antiikkiin palautuvia vanhan stilistiikan vierasperäisiä termejä *trooppi* ja *figuura*. Molempien myöhempien yhteisnimenä hänellä on *kuvaannollinen lausetapa* eli *kuvain*. Nykyään tässä merkityksessä esiintyvät *retorinen kuvio*, *puhekuvio* ja *lausekuvio*; troopin vastine on tavallisesti *kielikuva*. Godenhjelmien runousopista ovat kai peräisin *olioiminen* (personifikaatio), *nimen vaihto* (myös *nimenvaihdos*) tai *nimityksen vaihto* (metonymia, Godenhjelmilla *nimivaihto*), *yltyminen* (kliimaksi, Godenhjelmilla myös *kiihtymys*), *vastakohta* (antiteesi), *salaiva* (ironia; nykyään myös pelkkä *iva*), *monisiteisyys* (polysyndeton), *siteet-*

tömyys (asyndeton), *äänenmukailu* (onomatopoeesis, nykyään paremmin *äänenjäljittely*). Aivan käyttämättömiksi ovat jääneet Godenhjelmien runousopin *liisääntö* (epiteetti), *siirtopuhe* (metafora), *liennys* (hyperbola, nykyään *liioittelu*), *kiertolause* (perifraasi, nykyään *kiertoilmaus*), *kuvauspuhe* (allegoria), *kertoominen* (sanojen toistaminen), *palaussäe* (refrengi), *sanojen siirto* (inversio), *poisheitto* (ellipsi). Vasta tekijän kuoleman jälkeen julkaistussa Godenhjelmien teoksessa Runous ja runouden muodot on lisäksi nimitykset *vaihdos* (trooppi), *alluusio* (viittaus), *ajatusten paloitleminen* (enjambement; nykyään allekirjoittaneen ehdottama *säkeenylitys*). Refrengin varhaisin suomennos lienee 1853 ilmestyneen Europaeuksen ruotsalais-suomalaisen sanakirjan *perä-veisaus*. Isossa tietosanakirjassa on vielä *kertosäe*, mutta jo aikaisemminkin on käytetty sanoja *loppukerto* tai *loppukertauma*.

Metaforan Godenhjelm selittää runousopissaan »lyhennetyksi vertaukseksi». Määritelmä, joka on yleinen muuallakin, palautuu Quintilianukseen: *brevior similitudo*. Sana 'lyhennetty' on hiukan harhaanjohtava. Quintilianuskaan tuskin on tarkoittanut, että metaforassa

olisi kysymys vertauksen lyhentämisestä. Asianmukaisempaa olisi puhua esim. *suppeasta* vertauksesta. Europaeuksella *metafora* on *toisin-sanonto*, *kuvituspuhe*, jotka ovat päässet myös Lönnrotin sanakirjaan samoin kuin 'peräveitsauskin'. A. V. Forsmanilla (Koskimiehellä) on väitöskirjassaan »Pakanuuden aikainen nimistö» *siirroskuva* (esim. s. 170). Termin vierasperäinen asu on ollut aikaisemmin *metafoori*, jota käyttää esim. Joh. Gabr. Geitlin latinan kieliopissaan (v. 1888). Se esiintyy vielä 1894 ilmeistyneessä O. Relanderin väitöskirjassa »Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa».

Personifikaation vastineena on Relanderilla *olennoitseminen* (esim. s. 174), Koskimiehellä *olennoiminen* (esim. s. 171). Nykyisin ovat käytännössä nimitykset *henkilöiminen* ja *sielutus* (ehkä J. A. Hollon muodostama saksan *Beseelung*-sanana mukaan). Eräät tyyliopit ja tyyliintutkimukset erottavat toisistaan personoinnin ja sielutuksen (niin esim. Ulla Albeck: *Dansk Stilistik*; Josua Mjöberg: *Stilstudier i Tegnérns ungdomsdiktning*). Ne lukevat personointiin vain abstraktisten käsitteiden olennoimisen, esim. *Post equitem sedet atra cura* (Ratsumiiehen takana istuu synkkä huoli; Horatius), *Hatet på sitt offer lurar* (Viha vaanii uhriaan; Leopold). Tällainen kieliokuva oli yleinen antiikkisessa ja ransk. klassillisessa runoudessa. Se tuntee lämmön ja voiman synnyttämä konkreettisten esineiden antropomorfistinen elävöittäminen taas, joka on niin tavallinen romantikoilla, ei olisi personointia, vaan sielutusta (esim. Aurinko katseli murheellisella silmällä yön tekoja). Personifikaation ja sielutuksen erillään pitäminen on tuskin kuitenkaan tarpeen.

Normatiivisen tyyliopin sananvalinta-ohjeisiin kuuluu, että on vältettävä ilmauksia, jotka sanovat asian ylimalkaisesti, abstraktisesti, ilman yksilöllistä vivahdusta, ja etsittävä sanoja,

jotka luonnehtivat konkreettisesti sitä, mitä esitetään. Saksan kielessä käytetään nimityksiä *allgemeiner Ausdruck* ja *besonderer Ausdruck*. Suomalaisiksi vastineiksi sopisivat *yleisilmaus* ja *eritysilmaus*. *Erityssana* tai *varsinaissana* sopisi myös saksan *Eigenwort*, ranskan *mot propre* -nimityksen vastineeksi tar koittamaan sanaa, joka paremmin kuin mikään muu ilmaisee tietyn merkityksen.

Suoran ja epäsuoran esitystavan yhteensulautuminen ('erlebte Rede', 'style indirect libre'), jota esiintyy varsinkin impressionistisessa tyyliässä, on saanut suomenkielisen nimityksen *eläytymis-esitys* (esim. Osmo Ikola: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa I*, s. 61).

Tautologia -nimitystä käytetään meillä usein merkityksessä, jota tälle sanalle muualla ei juuri anneta, nimittäin tar koittamassa 'samasanaisuutta' (niinkuin Cannelin sanakirjassaan *tautologi*-sanana suomentaa) sekä samojen äänneainesten toistamista. Tämä termi ei saisi merkitä muuta kuin saman ajatuksen tarpeentonta toistamista. Ensin mainitussa merkityksessä on meillä ruvettu käyttämään *tautofonia* -nimitystä, joka lienee J. J. Mikkolan keksimä. On huomattava, että on myös tahallista, tietoista *tautofoniaa* (engl. *conscious repetition*). Tyyli-virheeksi katsottava *careless repetition* voisi olla suomeksi *huolimaton tautofonia*.

Historiallisen preesensin merkityksessä käyttää Osmo Ikola edellä mainitussa teoksessaan (s. 80) Otto Jesperesen ehdottamaa termiä *dramaattinen preesens*. Tämä nimitys onkin sopivampi, sillä kysymys on juuri dramaattisen illuusion synnyttämisestä eikä menneen ajan tapausten kertomisesta.

Sellaisella genetiivillä, joka esiintyy esim. ilmauksessa *emäntien emäntä* (= erinomainen emäntä), on E. A. Tun kelon genetiivitutkimuksessa (Alkusuomen genetiivi abstraktisen nimen apu-

glossana, s. 221) nimi *genitivus cumulans*. Ilmauksella on myös kaksi muuta nimeä: *elatiivinen genetiivi* (esim. Ulla Albeck: Dansk Stilistik, s. 125) ja *potensoiva genetiivi* (Rolf Pipping: Potenserande genitiv; Studier i nordisk Filologi XXVII 1). Viimeksi mainittu tuntuu sopivimmalta.

Jollekin kielelle ominaisella ilmauksella, jolla tavallisesti ei ole sananmukaista vastinetta muissa kielissä, on kaksi nimitystä: *idiotismi* ja *idiomi* (kreikan *idioma*). Sellaisia ovat esim. suomen *Mitä kuuluu?*, englannin *How are you?*, ranskan *Comment vous portez-vous?* Koska 'idiotismilla' on toinenkin merkitys, olisi syytä käyttää *idiomi* -nimitystä, joka on yksinomainen esim. englanninkielisessä kirjallisuudessa (*idiom*). Oman kielemme idiomit eli idiomaattiset ilmaukset ovat samalla *fennismejä*, supisuomalaisia ilmauksia.

Rinnan käytettyjä termejä ovat edelleen *asyndeton* ja *asyndeesi*, *polysyndeton* ja *polysyndeesi*. Eri tyypeille on syytä antaa hiukan erilainen merkitysvivahdus: *asyndeton* = 'yksityinen asyndeettinen ('siteetön') sanonta' (esim. Monta vaivan, vainon päivää), *asyn-*

deesi taas = tällainen tyyliominaisuus.

Epiteesi olisi myös tarpeen epiteetin käytön nimityksenä, esim. jonkun runoilijan pateettinen epiteesi.

Kun on puhe ja tai mutta -sananjäljessä esiintyvistä käänteisistä sanajärjestyksestä, tarvitaan sellainen nimitys kuin *konnektiivinen inversio*, joka on käytännössä ainakin tanskalaisessa kirjallisuudessa.

Konnektiivi -nimitystä käytetään englanninkielisissä tyyli- ja kieliopissa lauseita yhdistävien sanojen: konjunktioiden, pronominien ja adverbien, yhteisnimenä, joka olisi syytä ottaa meilläkin käytäntöön. Suomalainen vastine voisi olla *liitin*.

Lopuksi vielä muutamia suomennosehdotuksia: *ydinvirke* = engl. *topic sentence* (kappaleen ydinajatuksen ilmaiseva virke); *sanoitus* = engl. *wording* (sanoiksi pukeminen); *sokkelovirke* = saks. *Schachtelsatz* (lauseet sisäkkäin lauseyhdistyksessä); *ketjuvirke* = saks. *Kettensatz* (useita alisteisia lauseita peräkkäin); *toteamuslause* tai *kertomalause* = saks. *Aussagesatz* (entinen *väitöslause*); *virkkamaverbi* = *inquit*-verbi.

E. A. SAARIMAA